

V A E S O L I¹

(Светот на осаменоста, стравот и смртта во поезијата на Матеја Матевски)

Осаменоста, стравот и смртта се можеби најсилно нагласени состојби во поезијата на Матеја Матевски. Во моментите на една максимална напрегнатост тие се испреплетуваат создавајќи конгломерат од езотерични кругови.

Осаменоста како состојба предизвикува разновидни духовни вибрации и медитации кај човекот. *Vae soli*. Осамениот човек прилега на ноќ, а според Гане Тодоровски: „Осамените дното на ноќта ги влече“².

Кај Матеја Матевски песните за осамата се лирски медитации исполнети со немир, страв и асоцијации на смрт. Како природни феномени тие не се апсолутни, бидејќи се подложени на една постојана метаморфоза. Најчесто тоа е патувањето во бесконечноста, кон недосегнатите простори, кои идеалното; кон детството и родниот предел, кон пејзажот, кон природата. Во стремежот за спојување со тој свет се наидува на бројни бариери. Меѓутоа, за нивно премостување како основно оружје Матевски го употребува зборот, *песната, творењето*. Тој верува во нив и нивната неисцрпна енергија. Ја користи, и тоа постепено.

Инаку, песните за осамата кај овој поет тешко е да се подредат врз една иста мотивска подлога. Оттаму, и лексичко-синтаксичкиот арсенал колку и да сличен, на својствен начин ја проширува или продлабочува сликата на осамата. А што се однесува до осаменоста како чувство, тоа резултира, пред сè, од поетовата комуникација со повеќе природни феномени од кои посебно се издвојуваат: *есента, дождот и ноќта*.

Во поезијата на Матевски има три карактеристични песни кои се најблиску сврзани со спомнативе феномени: 1. „Чека-

¹ Тешко на сам човек (лат.).

² Гане Тодоровски, Спокоен чекор. Види „Коложер“, Мисла, Скопје 1981, стр. 66.

ње на есента“, 2. „Доаѓање на есента“ и 3. „Сенката на дождот“. Во нив есента и дождот, заедно со човекот и ноќта, формираат специфичен круг во кој сликата на осамата се зголемува или намалува, зависно од поетовите медитации за времето, за животот, за судбината или некои други егзистенцијални прашања.

Во „Чекање на есента“ доминира сликата за тоа како и колку промената на времето се одразува врз расположбите и чувствувањата на човекот. Најпрво „есента доаѓа рамнодушна“, „скептична“ и со една подмолност. Во една промена на времето — три состојби. Сите заедно формираат круг од самотија. Но, во продолжение поетот потенцира и негира дека есента „не е само тажна метаморфоза на лисјето“ исполнета со студ и магли, дека не е обична и рамнодушна промена на времето, ами таа е и:

„... клупче од многу излитени носии
и сива клупа од постојани медитации
при кои долго се молчи“³.

Значи, есента е жолта, сива, смуртена. Како и осамениот човек. Во моментот на спојувањето човекот е принуден да молчи и медитира. За што? Најмногу за минливоста на времето, на животот.

Наспроти Чекање, во „Доаѓање на есента“ каде есента се меша со дождност, вториот феномен е примарен кој ја детерминира осаменоста како стостојба. Од друга страна, пак, дождот овде е еден вид спонтан или потсвесен излез од осамата:

„Каде ме водите
далеку од мене
во буднава несоница“⁴.

Притоа, духот се апстрахира од физикусот, а како краен резултат се јавува песната:

„И сити трагата ја оставаат
врз оваа песна
Како лузна врз мазна кожа
како длабок печат
врз стар пергамент“⁵.

Меѓутоа, со влегување во „Сенката на дождот“ каде дождот и есента се идентифицирани, доаѓа до нивно инкарнирање во

³ „Чекање на есента“, „Дождови“, Култура, Скопје 1967, стр. 50.

⁴ „Доаѓање на есента“, „Липа“, Македонска книга, Скопје 1980, стр. 10.

⁵ „Доаѓа на есента“, „Липа“, стр. 10.

човекот за да ја интензивираат неговата осаменост. Во таквата состојба поетот е опседнат со тага и тотално дезориентиран:

„Еден осамен човек
и тагата
влегуваат во пејзажот”
(.)
Птицата коби врз својот пород
човекот не си го знае патот
додека тагата и дождот
влегуваат во пејзажот”⁶.

Ако овде есента и дождот се стожерни симболи низ кои се олицетворува човековата осаменост, во „Рано обраќање кон есента” и триптихот „Дрво во долот”, дрвото како феномен е есенцијалниот детерминант на ваквата состојба.

Во првата песна есента во спрега со дрвото ја плете мрежата на осаменоста. Меѓутоа, осаменото дрво или осамениот човек не потклекнува пред студот, пред густата магла, пред недобројте налети на времето што одминува. Овде „оголеното дрво високо што се крева/ /смрзнато и осамено”⁷ не се наведнува. Тоа дрво, всушност, е симбол на човековото отстојување пред напливот на осаменоста, на времето и носталгичниот копнеж за враќање кон сповствената земја.

Слични се преживеалиците и на дрвото во долот на истоимената песна „Дрво во долот”. Тоа „мало дрво осамено и гордо што стои во долот”, „две гранки има и труп и молчење”. Тоа „не памети многу денови/ /ни снег ни дожд ни ветрови ни треви”. Како да не живее живот. Наполно е напуштено и „ни птица в него гнездо не ткае”. Нему му се заканува смрт „црно чемреење црно”, па затоа „прилега на човек многу страден/ /закован во земја” (...) „мртовец чиниш в лице ти се смее”⁸. Овде осаменото дрво е парабола за човековата осаменост и темните асоцијации што таа може да ги пробуди кај него.

Во вториот дел сликата за судбината на осаменото дрво се интензивира. При тоа дрво нема ни ветрови ни залези. Егзистенцијата му е загрозена, му се заканува смрт, тотално уништување:

⁶ „Сенката на дождот”, „Липа”, стр. 14.

⁷ „Рано обраќање кон есента”, „Рамноденица”, Македонска книга, Скопје 1971, стр. 30—31.

⁸ Наведените стихови се од песната „Дрво во долот” (I), „Рамноденица”, стр. 43.

⁹ Исто, (II), стр. 44.

„И води и темни карпи се ронат
со крик на сверови
да му ги глодаат корите”⁹.

Меѓутоа, дрвото спонтано се опира на сите можни опасности и катаклизми. Истрајува. Расте. Постои, зашто земјата нечујно го напојува и храни:

„Сè е глуво. Ништо не постои
(...) дрвото сепак расте полека
Не знаејќи”¹⁰.

„Дрво во долот I, II, III“ е метафора за судбината на осамениот човек или „лирска биографија на човековата осаменост”¹¹, кој покрај многуте удари на времето — отстојува, истрајува, живее. Во врска со ова приведуваме слично размислување и на М. Богичевиќ: „То је песникова порука о трајању, о томе да и усамљеност није губљење животног смисла”¹².

Осаменоста како состојба е особено нелагодна за човекот во урбаниот медиум. Тогаш таа има претензии да создаде севкавичен страв кој: а) го враќа човекот во родниот предел и б) сугерира непредвидлива опасност. На пр., шетајќи покрај брегот на Сена во моментите на осамата, пред очите на поетот се раздиплуваат слики на париските куќиња, на дрвјата, на летот на птиците над покривите од куќите:

„Опустен брегот ми беше додека небото ги навеваше
зелените лисја на париските куќиња
во длабоката вода
Зашемените птици ги бодеа своите сенки
врз старите копја на покривите”.

Застанат пред реката, мирната вода ја моделира поетовата осаменост која прераснува во неспокој за да го врати некаде далеку, назад — во неговото родно поднебје:

„И све со векови стојам зачуден пред таа спокојна вода
на долгите неспокојства
што така кроце ја моделира мојата усаменост
среде убвата сенка на времето
што надоаѓа”¹³.

¹⁰ Исто, (III), стр. 45.

¹¹ Миодраг Друговац, Пресвртница (Лирско-контемплативниот круг на Матеја Матевски), „Современост”, XX, 5, Скопје 1970, стр. 420.

¹² Miodrag Bogićević, Lirika Mateje Matevskog, „Izraz”, VIII, 8—9, Sarajevo 1964, str. 148.

¹³ „Сена”, „Круг”, Македонска книга, Скопје 1976, стр. 21.

Во друг случај кога осамениот човек ќе се најде среде огромниот мегалополис, тој се разобличува тотално, го губи сопствениот идентитет:

„залудно барајќи ја својата човеколика лика
по студените огледала на фасадите“¹⁴.

Повлечен во себе, „фрлен во густата маса / како песок што влече“¹⁵, затворен во огромните бетоништа, човековите зборови се „зациментирани“. Во една таква ладна атмосфера мошне загрижувачко и застрашувачко е прашањето:

„како да се живее во пустињата
во празниот безвоздушен простор“¹⁶.

Соочен со вакви преживелици во моментите на несоница или будна несоница, осаменоста и празнината прераснуваат во страв и безнадежност. Од нив, пак, се множија нови несоници. Тоа особено е согледливо во песните „Глас“ и „Осами“ каде мажот и жената се разделени еден од друг. Тој е на печалба, а таа е сама на село. И двајцата копнеат за средба, за спојување. Залудно:

„Две далечни селвини
врз карпите на сонот
си мавтаме осамени
со рацете на ветерот“¹⁷.

ИЛИ

„А јас сум далеку од тебе
со грутка во гради
меѓу нас расте ридот
на нашите несоници“¹⁸.

Во моментите на крајна замореност, човекот во будната несоница е опседнат со страв и смрт. На некои песни авторот им дал и таков наслов: „Несоници“ („Перуника“) и „Бессоница“ („Дождови“). Втората од посочениве е продолжение на „Балада за пријателот Франц“ („Дождови“). Лирски интонирана „Бессоница“ е елегија за покојниот Франц, цимерколега на то-

¹⁴ „Осаменост“, „Раѓање на трагедијата“, Македонска книга, Скопје 1985, стр. 74 (63—65).

¹⁵ „Претчувства“, „Раѓање...“, стр. 83.

¹⁶ „Недела“, „Раѓање...“, стр. 68 (68—69).

¹⁷ „Глас“, „Перуника“, Мисла, Скопје 1976.

¹⁸ „Осами“, „Перуника“ (страниците во книгата не се нумерирани).

гаш болниот автор кој се лекува во љубљанскиот санаториум. Неговиот пријател веќе не е меѓу другарите од болничката соба, но со нив е споменот за него. Под прозорецот како да го слушаат повикот на дружба преку песната и „познатите звуци“ на неговата гитара. Песната и повикот на Франц се долги, „ноќта е густа“, а да слезат долу ним им е страв. Со залезот на ноќта, заоѓа и песната на Франц. Тие се свесни дека осаменоста боли, но од страв молчат пред отворениот прозорец во долгата бессоница:

„Под прозорецот отворен молчине молчине
бессоницата и ние“¹⁹.

Типична атмосфера на осаменост, страв и смрт.

Смртта како атмосфера се заканува на младите животи, „на постелите кревки“ и во песните: „Санаториумска балада“, „Пат“, „Чекање“, „Во пресрет на шумовите“, „На Лопа“, „Песна“, „Средба“, „На мансарда“²⁰. Во сите нив како и во „Бессоница“ доминира ноќта. Таа е симбол на стравот и смртта. За неа на едно место Гане Тодоровски пее:

„Ноќта личи на бездушен пекол
злоока ко несреќа и мрачна
Тежи ноќта, тежи и ко
празнична грижливо ископана
од болот“²¹.

Кај Матевски ноќта е разнообразна. Во еден момент таа е видена со очите на пеколен страв:

„Ноќва
како затнат оџак
е темна и зачаурена“²².

„Ноќта е црна постава на денот
што се превртува
како маскарада

На ноќта најмногу ѝ конвенира смртта; а смртта е свечен чин за ноќта. Смртта е храна за ноќта:

¹⁹ „Бессоница“, „Дождови“, Култура, (второ издание), Скопје 1967, стр. 22.

²⁰ Сите наведени песни се од стихозбирката „Дождови“.

²¹ Гане Тодоровски, Ноќ, Коложег, Мисла, Скопје 1981, стр. 53.

²² „Пат“, „Дождови“, стр. 36.

Таа е темната утроба на гласот
но низ сите свезди
везе молчење²³.

„Таа најмногу ги сака постелите кревки
сред шумниот мирис
на боровите“²⁴.

Уште посликовито е изразено во оксимороните:

„Ти црна свездо зошто трепкаш
колосана со мртва смеа“²⁵.

или во стиховите:

„Ноква е ваза длабока без сон
каде 'рти цвеќето на немирот“²⁶.

Нокта е долга, тешка, темна, густа-стравотна, смртоносна. Ако за Бодлер таа е катарзисен феномен, за Матевски таа е загатлива пречка. Во силната опседнатост од неа, поетот се свртува кон малиот зелен остров каде силно бијат гостиварските свона. А своната имаат смирувачки звук. До него, до тој звук Матевски доаѓа по многу премрежија:

„Волкот на нокта му го гризеше патот
скршените стакла на денот
му ги сечеа нозете
сүвите гранки на немирот
го прегрнуваа неговиот ѓд“.

Очигледно, неуморниот ѓд е проследен со страв и немир. Но тој успева да го надрасне стравот, да стаса до својот мал остров и да почине среде „зеленото базје трева“:

„Пред сè преку сè над сè минеше
(...)
Но тој го најде својот мал остров
Зеленото базје трева
сината грмушка од починка
под која сонүва“²⁷.

Оттука, „Епитаф“ претставува парабола за човековата упорност во совладувањето на непредвидливите животни бариери кога

²³ „Во пресрет на шумовите“, „Дождови“, стр. 38.

²⁴ Исто, стр. 38.

²⁵ „На Лопа“, „Дождови“, стр. 38.

²⁶ „Песна“, „Дождови“, стр. 41.

²⁷ „Епитаф“, „Рамноденица“, стр. 15.

треба да се оствари поставената цел²⁸. Такви се и „Магла“, „Темен круг од магли“, „Окит“ („Дождови“).

И сè како да почнува одново. Сè како да се врти во круг. Колку и да ги совладува премрежијата, поетот постојано страда од нешто: а) од некое тотално уништување на светот и б) од нечовечкиот однос на човекот во урбаниот медиум („Облак“ — „Липа“; „Претчувство“, „Нож“, „Порака“ — „Раѓање на трагедијата“).

Во „Облак“²⁹ сликите и асоцијациите се темни, но и по-раките се светли. Во очите на поетот облакот е чудовиште, „голема рана на небото“. Со тешката „оловна маса“ тој вис над човекот со закана дека секој час може да се истури врз него. Сенката на облакот е огромна. Го покрива сиот свет. Притиска. Мислата на него светот го разјаднува. И кога човекот мисли дека облакот исчезнал, тој се вовлекол длабоко во него, се притаил и „притиска глуво како во кошмарна бессоница“. Облакот е метафора за човековиот страв од непредвидливото зло, од некоја природна стихија, војна или друг вид катастрофизма која му се заканува на светот да го уништи. Но, бидејќи посредно укажува на опасностите што го дебнат човештвото, *Облак* е песна со длабок хуманистички ангажман. Ваквиот страв придружен со *штрекање* длабоко е инкарниран во духовните сфери на човекот од градот; фрлен во огромниот мегаполис каде просторот за дишење е сведен на минимум, човекот претчувствува дека:

„Нешто дебне
нешто се заканува“.

А сè се сведува на тоа дека главниот причинител за стеснување и замрачување на хоризонтот е загадениот, нечовечкиот, сверски однос на човек кон човека:

„Сонцето го мрачи
пладнето го гасне
чад од сверска уста
од човечки череп“³⁰.

Во една таква атмосфера човекот се чувствува како во кафе-затворен, изложен на постојано *штрекање*, на страв и избе-зугуменост.

Стравот и смртта кои го опседнуваат денешниот човек присутни се речиси во целиот циклус „*Штрекање*“, во „Балада

²⁸ Сп. Атанас Вангелов, *Артизмот и современата македонска литература*, Мисла, Скопје 1978, стр. 146—150.

²⁹ „Облак“, „Липа“, стр. 35.

³⁰ „*Штрекање*“, „*Раѓање на трагедијата*“, стр. 80.

на долгата улица“, (страв и смрт), „Окит и смрт“, „Темен круг од магли“ (осаменост, страв и смрт), „Магла“ (смрт)³¹.

Меѓутоа, во поезијата на Матеја Матевски триптихот „Дождови“ претставува најеклатантен пример за мистичноста на овие три состојби (осаменост, страв и смрт) и нивната опсесивност кај човекот. Карактеристично за оваа песна е што не се работи за некаква индулгентност на поетот пред трите темни асоцијации. Ним тој им опонира спонтано *креирајќи* еден нов свет, нова опсесија — а) резигнацијата и б) вербата кај човекот.

Најпрво да видиме како од денешен аспект Матевски се сеќава на конкретниот повод за создавањето на оваа песна:

„Дождови спаѓаат во ретките песни на кои се сеќавам како на песни кои се напишани при некој конкретен непосреден повод. Имено, таа зима во почетокот на 50-те години јас живеам во Скопје, во Пролет, во една летна кујна зад јазот. Таму живеам во мала соба, што се вели, на самата земја, во една бавча. И песната, или песните, почнав да ги пишувам после една голема луѓа, на големи дождови. Таа ноќна луѓа и ноќ на стратотни дождови проследени со грмотевици и молњи, како да го изолираше тоа собурче од светот и предизвикуваше големо чувство на осама, на напуштеност, на загрозеност, на страв, на смрт“³².

Сите тие чувства и преокупации кои добиваат своја разврска поетот ќе ги постави во форма на триптихон, во форма на еден поетски принцип кој може да се значи како: 1. Теза („Страв“), 2. Антитеза („Песна“) и 3. Синтеза („Коњи“).

Во првата песна „Страв“ силно се изразени поетовите чувства на осаменост, страв и загрозеност предизвикани од некои непредвидливи надворешни сили и стихии кои носат дури и мирис на смрт. Но основниот агенс за создавањето на ваквата атмосфера со езотерични и молневити асоцијации во свеста и потсвеста на човекот е дождот и ритамот на неговото паѓање. Ритамот на дождовите во поетот одекнува како ритам на тропи и уморени коњи. Тие дождови-коњи „тропаат непрекинати сами пред затворени прозорци“. Зад нив, во малото собче е човекот, поетот кој го чувствува доаѓањето на злото, на несреќата, зашто тие дождови-коњи „тропаат со нозете тапи без поткови“³³ (потковицата е симбол на среќата. Тука коњите се без поткови и носат зло). Во една таква атмосфера на осаменост, страв, загрозеност и смрт, пред поетот се јавува пробле-

³¹ Наведените песни се од стихозбирката „Дождови“, освен „Магла“ („Рамноденица“).

³² Од разговорот со Матеја Матевски (во Скопје, на 31. III 1982).

³³ „Страв“, „Дождови“, стр. 57.

мот — што значи да бидеш соочен со опасноста која може да уништи сè во тебе и да те уништи целосно?

Соочувањето со прашањето *каде* и со опасноста што доаѓа од природната стихија, истовремено значи и соочување со проблемот на творењето, на поезијата, на уметноста; со проблемот на времето, на животот.

По тие чувства на осаменост, страв, загрозеност, смрт; по тие размислувања и дилеми содржани во првата песна која доаѓа како теза, следува втората песна „Песна“. Таа се јавува како еден вид антитеза, зашто на симболичен начин се спротивставува на сите состојби содржани во првата песна. Тука не се работи за песна во буквална смисла на зборот, туку за песна како творечки чин, како уметност. Токму во песната се открива разврската на сите кошмари, трауми, болки, стравови и грозомори што ги предизвикува дождот како стихија, а што всушност ги носи времето, животот или судирот на младиот човек со тоа време, со тој живот.

За поетот чинот на творењето, чинот на создавањето на поезијата претставува спротивставување на стравот и опасностите што ги носи животот. Песната е надеж, можеен излез, спас од сите тие чувства и преокупации. Неа (песната) поетот ќе ја нарече:

„бескрајна врвице низ дождот
врвице сребрена игрива камењарко
наголема илүзија без метафора“.

За него песната е и блага и груба, „нерамнодушно смела“. Таа има огромна моќ; цврста е, издржлива — „секогаш жилаво месо на земјата и ноќта“. Поетот верува во поезијата и нејзината енергија. Заради тоа и ќе посака преку неа и со неа да го најде излезот од ноќта, од стравот, од стихијата, од стегите на времето, на животот:

„Однеси ме низ овој дожд ти врвице
за да ме вратиш блага во овој пристан мал
во ова седало на сонот“³⁴.

Повикувајќи се на песната, Матеја Матевски за состојбите на тоа време денес се присетува вака: „Ние тогаш бевме млади, одушевени од литературата, за уметноста и верувавме многу во моќта на зборот, во моќта на поезијата. Верувавме дека поезијата, уметноста можат да менуваат нешто во светот“³⁵.

³⁴ „Песна“, „Дождови“, стр. 58.

³⁵ Од разговорот со М. Матевски (во Скопје, на 31.III 1982).

Во третата песна „Коњи“ веќе доаѓа до синтеза на сите тие чувства и размислувања; доаѓа до разрешување на пеколните дилеми во човекот, во поетот. Ослободен од морбидните стеги што ги предизвикала стихијата, поетот повикува на спротивставување, на судир со времето преку најмоќното оружје — зборот, творењето, песната, посочувајќи дека заради нив вреди да се живее и да се чекори „по сенестата ведрина на просторот“:

„Скокни ти птицо со забравени крила
козјонога танчарко кобило преуморена
преку овој прозорец да скокнеме
заедно и во него пак
и секогаш без запирање
по сенестата ведрина на просторот“³⁶.

Напишана вака, во форма на триптих, како творечко проседе, „Дождови“ претставуваат поетски раритет за периодот од почетокот на педесеттите години. Веројатно тука свое влијание имала и лектирата која заедно со сознанијата и одреденото искуство овозможила на некој начин оваа поема да стане програмска песна. Особено тоа доаѓа до израз во втората песна „Песна“ каде што се верува во моќта на поезијата, во моќта на творењето и, каде се среќава мешање на времињата, искуствата и доживувањата за да се изнесе запрашаноста на поетот пред чинот, смислата и целта на творењето што, во суштина, значи запрашаност на младиот зрел човек пред животот.

Погледнат низ наведените примери, светот на осаменоста, стравот и смртта во поезијата на Матеја Матевски во основата маркира линија силно нијансирана со хумористички ангажман. Песните, пак, со таква специфика секогаш провоцираат со стремеж да проникнат и остават трага во полето на поетскиот универзум.

Блаже КИТАНОВ

³⁶ „Коњи“, „Дождови“, стр. 59.